

Зорица ЧУБРОВИЋ

ЦРКВА СВ. ЂОРЂА НА ВРБИ, ЊЕГУШИ

Кључне ријечи: Село Врба, Његуши; Лединац; култ св. Ђорђа; цркве са прислоњеним луковима, Змајевићи; Котор

О цркви св. Ђорђа на Врби, његушком селу најближем Котору, готово да нема познатих историјских података. Према предању црква је веома стара.¹ Скривену историју споменика у великој мјери одражава и данашњи изглед овог малог али сложеног здања чије фасаде је одавно обухватио преплет дивљих лозица, а околни простор висока трава. У непосредној близини ове црквице су куће, низане у виду двоструке лучне ниске око обрадивог поља у подножју високог брда. Неке од кућа су напуштене и њихова оронулоост се преноси на камене подзиде којима су оивичена дворишта, вртови, пут. Складну физиономију села Врбе наглашавају склопови појединих домаћинстава са оштрим забатима кућа и помоћних зграда. Између њих, постављен дужом осом према пољу, одолијева времену и недовољној бризи, минијатурни једнобродни храм посвећен св. Ђорђу, светитељу ратнику.

Према подацима из которских архивских извора познато је да се село Врба, које се налази у сјеверозападном дијелу Његуша, изнад самог Котора, први пут спомиње 1335. године. У то вријеме простор данашњих Његуша носи назив Лединац и спада у посједе Котора.²

Врба има изузетан положај и природне погодности за живот. Шума, воде и пашњаци као и горски климат овог села у непосредном залеђу Котора, средњовјековног градског средишта на дну Бококоторског залива, чини овај простор природним сегментом јединственог подручја на коме су се преламали догађаји заједничке историје.

У источном дијелу села стјеновити терен са рушевном каменом кућом зове се »Змајуша«, пространо гумно »Змајевића гумно» а стијене

¹ Чиликов Александар, *Споменици културе на подручју националног парка „Ловћен“* у зборнику радова са научног скупа „Национални парк „Ловћен“ – Природна и културна добра“, ЦАНУ, Подгорица 1994, стр. 242

² Ковијанић Ристо, *Помени црногорских племена у которским споменицима XIV-XV вијек*, Историјски институт СР Црне Горе, Књига 1, Цетиње 1963, стр. 10

унаоколо »Змајевића крши«. Ови топоними се доводе у везу са предањем по којем Змајевићи, једна од најпознатијих породица града Пераста, потичу из Врбе. Поријекло породице Змајевић потврђено је у *Љетонису* Андрије Змајевића.³

Данас је тешко установити, нарочито док још нису извршене неопходне анализе карактеристика и развоја овог села, у каквом односу стоји црква св. Ђорђа према сусједним групацијама кућа. Чини се да је ова грађевина одувijek заузимала средишњи положај унутар насеља и да је њен простор служио као мјесто окупљања. Том утиску доприноси и лучни, брижљиво обликовани зид, јужно од цркве, за који се чини да представља остатак пространог гумна поред црквене порте.

Испред цркве и са њене јужне стране је сразмјерно широк простор. Са истока и сјевера омеђен је сусједном парцелом и сеоским путем.

Опис и анализа споменика

Црква св. Ђорђа је једнобродна засведена грађевина издужене правоугаоне основе са полукружном апсидом на источној и улазом са звоником на преслицу са једним звоном, на западној страни.

Црква је покривена двоводним кровом са покривачем од каналице.

Зидови и сводови цркве су зидани каменом у кречном малтеру, а кровни вијенац је од обрађених камених плоча.

Унутрашњост цркве је пиластрима који носе прислоњене лукове подијељена на пет травеја. У источном дијелу цркве изнад пиластара, у зони свода, формирани су и ојачавајући лукови, док их на западном дијелу нема.

Унутрашњи простор освјетљавају узани прозорски отвори и то један у апсиди, три на јужном зиду и један на сјеверном.

Под је покривен каменим плочама сложеним у редове управне на правац пружања цркве. У олтарској дијелу је часна трпеза на ступцу од монолитног каменог блока. На сјеверном зиду формирана је камена полица за проскомидију, а на јужном ниша за ђаконикон.

Анализом грађевине уочавају се три фазе њене градње. Најстарија фаза сачувана је на источној страни и обухвата полукружну плитку апсиду са првобитним источним зидом грађевине чија се висина са косинама за кров, нижим од постојећих за око 1,5 м, запажа на источној фасади и у самој унутрашњости цркве. Поред косина источног зида које показују нагиб кровних равни првобитне цркве сличан данашњим, сачувано је и оригинално зидање апсиде са неколико камених плоча првобитног кровног покривача и покривним плочама на споју крова са зидом.

³ Пижурица Мато, *Језик Андрије Змајевића*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, Књига 5, Титоград 1989, стр. 11

Конха апсиде је плитка, а њена ”калота” изведена је у виду нешто ширег закошеног лука повезаног са нагнутим највишим редом унутрашњег лица зида апсиде. Вјештина којом је свод над малим распоном апсиде ријешен у виду конструкције која замјењује сегмент свода, одаје руку искусног градитеља најстарије фазе у градњи цркве св. Ђорђа.

Другој фази градње припада наос цркве са три травеја једнаке дужине и сводом преломљеним у тјемени. Изглед једнобродног храма који је настао након рушења старије црквице мањих димензија - чији је источни зид са апсидом уклопљен у млађу цркву, може се уочити, како у унутрашњости тако и на подужним фасадама на којима се јасно запажа граница после које настаје промјена технике зидања услед доградње изведене у трећој фази.

За другу фазу градње карактеристичан је преломљени лук у тјемени прислоњених лукова и самог свода. Готичком карактеру овог простора доприноси и узан издужен простор цркве са сразмјерно ниско постављеним тјемомом калоте апсиде која представља наслијеђени елемент градње из најстарије етапе. Свод ојачан луковима ослања се на зидове са прислоњеним луковима на начин својствен скупини цркава заступљеној на ширем простору.⁴

У трећој фази градње црква је продужена према западу додавањем још два травеја. Тада је срушен западни зид цркве из друге фазе, а дограђивање је изведено опонашањем карактеристика затечене цркве са тежњом да се дограђени дио максимално повеже са постојећом грађевином. Ипак, стилске и конструктивне разлике су врло уочљиве.

Полукружни свод дограђеног дијела цркве, из треће етапе градње, ослања се на зидове преко хоризонталног истакнутог вијенца, за разлику од конструкције свода претходне, друге фазе, гдје се свод ослања на прислоњене лукове. У најмлађем дијелу цркве свод је полукружан, а исту карактеристику имају и прислоњени лукови за разлику од свода изграђеног у другој фази, а које карактерише преломљени лук.

Разлике у техници градње посебно се уочавају на фасадама. Источни дио цркве, изведен у другој фази грађења, карактерише рустичнија обрада фасада, док су камени квадери употријебљени за градњу најмлађе, треће фазе, крупнији, често ближи квадрату и знатно финије обраде површина. У истој техници обрађен је оквир портала као и звоник на преслици.

Оквир улазног портала састављен је од прецизно клесаних квадрера, неједнаких по дужини и ширини. Надвратник је по висини изједначен са горњом ивицом другог реда камена изнад отвора врата. У његовој оси налази се урезан крст сразмјерно већи од сличног крста у тјемени звоника. Над вратима је и полукружно завршена ниша, предвиђена за

⁴ Кораћ Војислав – Ђурић Војислав, *Цркве с прислоњеним луковима у старој Херцеговини и дубровачко градитељство, XVI-XVII век*, Зборник Филозофског факултета VIII-2, Београд 1964, 561-601

икону патрона цркве.

Звоник као и укупна фасада најмлађе фазе грађења је исклесан од прецизно обрађених квадера. Два ступца над профилисаном плочом изнад постоља носе полукружни лук испод којег је, у за то припремљеном окну, стајало звоно.

Плоче кровног вијенца из треће фазе градње нешто су веће по дебљини и прецизније су обрађене од плоча из друге фазе.

Датовање

Карактеристике друге фазе градње сврставају цркву св. Ђорђа у скупину једнобродних цркава са прислоњеним луковима које се на ширем простору Херцеговине и у овим крајевима јављају у XV и XVI вијеку. Најближу грађевину истих карактеристика представља црква св. Неђеље у Пријерадима (Радановићи, Горњи Грбаљ) која је цркви св. Ђорђа слична како по архитектонским одликама тако и по димензијама.⁵

У односу на временску одредницу грађења цркве из друге фазе могуће је претпоставити и вријеме градње најстарије цркве од које је сачуван источни зид са апсидом уклопљен у млађу грађевину готичких стилских карактеристика. Вријеме њеног настанка, с обзиром на архаичност, изглед кровног покривача од камених плоча и димензије, може се довести у везу са првим поменом села Врбе у првој половини XIV вијека; ово претпостављено датовање провјериће се током даљих архитектонских и археолошких истраживања грађевине као и даљим проучавањем историјских извора.

Најмлађа, пак, фаза градње, тј. продужење цркве према западу и изградња звоника на преслицу, могла је настати у првој половини XVIII вијека, у вријеме градње цркве св. Арханђела Михаила у Рајичевићима (Његуши) будући да је најмлађи дио цркве св. Ђорђа по својим архитектонским карактеристикама веома сличан овој грађевини. Према предању, црква св. Арханђела Михаила саграђена је после битке на Царевом Лазу,⁶ односно, после 1712. године.

Стање грађевине; предлог санације и конзерваторско рестаураторских радова

Стање цркве св. Ђорђа карактерише доста дуги период у којем овом древном здању није поклањано довољно пажње а што за последицу има растресеност кровног покривача, појаву пукотина које пријете да одвоје западни зид од корпуса грађевине, одвајање блокова западне фасаде од језгра зида као и присуство вегетације и корова на зидовима и крову.

⁵ Шупут Марица, *Споменици српског црквеног градитељства XVI-XVII век*, Београд 1991, 193

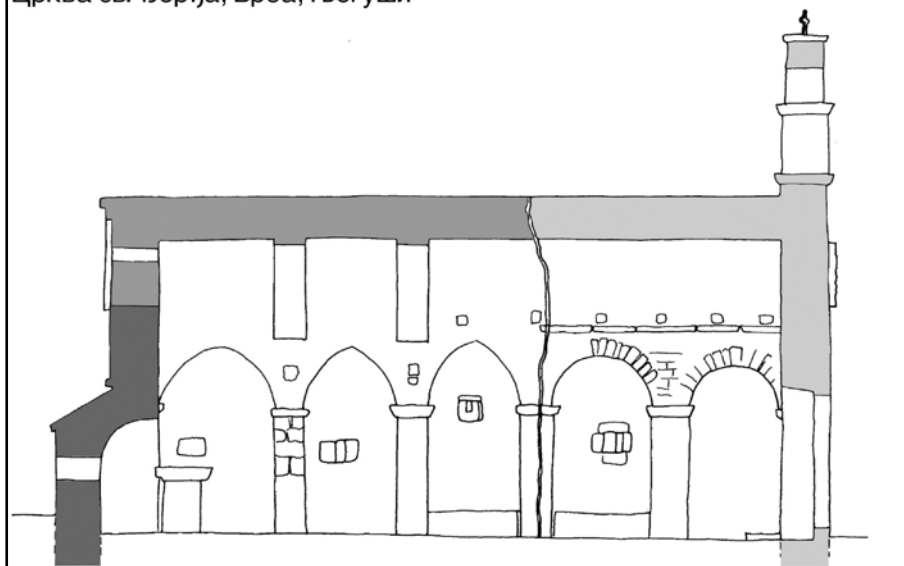
⁶ Чиликов Александар, нав. б., стр. 248

Пословима заштите грађевине треба приступити у складу са методологијом рада на споменицима културе што подразумеијева даље проучавање споменика, израду пројекта конзерваторских и санационих радова као и пажљиво извођење осмишљених интервенција како би се кроз поступак санације и рестаурације сачувале и презентовале све карактеристике овог сложеног и слојевитог, а недовољно проученог споменика културе.

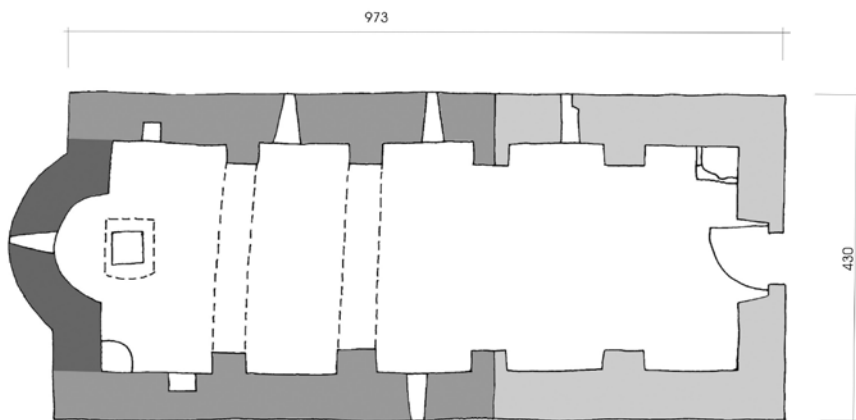
Неопходно је уврстити цркву св. Ђорђа у регистар споменика културе и посветити пажњу архитектури Врбе, древног насеља надомак Котора. У градитељским слојевима унутар стамбене архитектуре биће могуће уочити утицаје које је константно вршила которска средина, али и могуће везе Перашких Змајевића са Врбом, одакле потичу.

О везаности Андрије Змајевића за култ св. Ђорђа, светитеља коме је посвећена црква на Врби, можда свједочи представа овог светитеља изведена у ониксу на олтару перашке цркве Госпе од Розарија, у којој је сахрањен.

Црква св. Ђорђа, Врба, Његуши

Подужни пресјек са погледом на јужну страну

Основа

ЛЕГЕНДА:

- Најстарија фаза градње
- Друга фаза градње
- Најмлађа фаза градње

0 0.5 1 m

Цртеж основе и подужног пресјека цркве

Сл. 1 Положај цркве у средишњем дијелу села Врбе

Сл. 2 Поглед на цркву и оближње гумно из поља

Сл. 3 Поглед са сјеверозапада

Сл. 4 Поглед на цркву са западне стране

Сл. 5 Поглед на цркву са југозапада

Сл. 6 Поглед са југоистока

Сл. 7 Поглед са сјевероистока

Сл. 8 Поглед на цркву прије уклањања вегерације

Сл. 9 Апсида првобитне цркве (I фаза градње)

Сл. 10 Источна фасада са двије фазе градње

Сл. 11 Унутрашњост цркве

Сл. 12 Унутрашњост цркве, јужна страна свода из II фазе гра

Сл. 13 Олтарски простор

Сл. 14 Југозападни угао цркве
(III фаза градње)

Сл. 15 Граница презиђивања између II и III фазе на сјевер

Zorica Čubrović

ST. ĐORĐE'S (GEORGE'S) CHURCH AT VRBA, NJEGUŠI Summary

The paper deals with St. George's Church at the village Vrba in Njeguši of which very little is known and whose architecture has not been sufficiently treated by the researchers.

It was the village Vrba - of all Njeguši villages the closest to Kotor - that the well-known family Zmajević of Perast originally came from.

The Church is a single-naved building, with the apse on the eastern side and the entrance on the west side, with the belfry on the west side containing a single bell suspended on a wooden beam. It is covered with mission tiles. The analysis of its construction reveals three stages in which it was built. The oldest part includes the apse with the eastern wall of the original church joined to a later phase (stage II) in which the nave was built. The third stage consists of the structure added towards the west and fashioning the present shape of the Church.

According to the characteristics of stage II this building belongs to the group of churches with leaning arches built in the 15th and 16th century on the greater area including the village Vrba. The original church could be related to the earliest traces of Njeguši in the archival sources of Kotor (1411 century), while the most recent stage dates from the 18th century.

Indisputable influence of the Kotor type of construction on St. George's Church is confirmed by very remarkable similarity with the Church of St. Nedelja in Prijeradi (Grbalj) and the high quality craftsmanship evident in the building.